مسئولیت متن و شکل بدوش نویسندهٔ مضمون میباشد، عقیدهٔ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

رناګل اریوبزی

۲۰۲۱/۰۴/۰۶

خوشال خان او علم

پنځمه برخه

الف – خوشال خان زده کړې:

دلته تر ټولو د مخه باید وویل شي چې دانسان پوهه مطلقه نه ده، بلکې نسبي یا تاریخي ده. مانا داچې انسان دمور له نسه په بې پیله، بې پایه اود تل له پاره ثابته، یانې مطلقه پوهه سنبال دې نړۍ ته نه راځي، بلکې د ځمکې په سر زده کړه پیل کوي، دخپلو هلوځلواود چاپیریال دشرایطوسره سم یې یوه حد ته رسوي. وایې چې ډېرو پخوانیو زمانو کې دزده کړو له پاره ځانګړومدرسو یانورو مؤسیسو وجود نه درلود او په لیک هم څوک نه پو هیدل. کوچنیانو ژبه او نورکړه وړه د لویانو څخه دتقلید له لارې زده کول. دوخت په تیریدودغګیزې ژبې ترڅنګ دلیک ژبه را پیدا شوه او دزده کړې له پاره هم ځانګړې مؤسیسې اومدرسې جوړې شوې، چې اساسي یا یوازنۍ دنده یې دځوان نسل ښوونه او روزنه وه. په دې توګه د مؤ سیسې زده کړه په کورنۍ او ټولنه کې دعادي عملي ژوند دتقلید نه راګوښې اوکتابي شوه. دتعلیمي مؤسیسو ښوونکي اوزده کوونکي د جسمي – تولیدي چارونه لاس په سراو یوازې په زده کړو اوښوونو مشغول شول. دې ټولنیز بدلون د پوهې د پرمختګ، خپریدو او دلویو لویو پو هانو دجوړولو سره ډېره مرسته وکړه. دوخت په تیریدو سره دزده کړې دې لومړنیو مؤسیسو، تعلیمي نظامونو یاتعلیمي سیستمونو ته وده وکړه. دزده کړو وخت او بهیر دلومړنیو زده کړو څخه بیا د پوهنځیو ترزده کړو پورې په بیلا بیلو، یو په بل پورې تړلو پړاونو، وویشل شو. په تعلیمي نصاب او دمتن او میتود په ټاکنه کې انقلابي بدلونونه رامنځ ته شول او دعلم بیلابیلې څانګې یوه په بله پسې دفلسفې له چتره راووتلې اوپه پوهنځیواوپوهنتونونوکې دزده کړې اوښوونې د پاره دمستقلو پوهنیزو څانګو په توګه وپیژندل شوې. دبشري ټولنې په معنوي برخه کې دکاردې ویش دعلومو وده او پر مختګ چټک کړاو داتلسمې پیړۍ په دوهمه نیمایي برخه کې علم د تکنلوژۍ یانې د صنعتي محصولاتودپلان اوتولید پوهې او ښوونې ته وچت شو. دې پیښې دټولنیز ژوند په چټک پر مختګ کې دعلم، تعلیمي مؤسسو اوپه ټوله کې د تعلیمي نظام ارزښت او اهمیت نورهم لوړ کړ، کمي پراختیا او کیفي پر مختګ ته یې پاملرنه زیاته شوه اوپوهنتونونه د نړۍ په ځینو هیوادونو کې په زده کړو او ښوونو سربیره د پوهنیزو څیړنو په لویو مرکزونوهم بدل شول، د پوهې څخه نه ماتیدونکی ځواک جوړشواو داقتصادي پر مختګ، ټولنیزې سوکالې او د ملتونو دسرلوړۍ بې مثله او بې پایه سرچینه وګرځیده. تکنالوژۍ ته دساینس او پوهې وچتیدل اوبیا په ساینسي او پوهنیزو پلټنو کې د معاصرې تکنالوژۍ نه کار اخیستل دبشري پوهې پرمختګ ډیر چټک کړ، ژورتیایې میکروالیکترونیک، ننوتکنالوژۍ او مالیکولار بیولوژي او پراختیایې له ځمکې بهر سپوږمۍ اوستوروته هم ورسیده او ور سره سم دانسان ډیرې دندې تخنیک ته وروسپارل شوې. دا پر مختګونه په تعلیمي نظامونوباندې بې اغیزې پاتې نه شول. په خپله دپوهې پر مختګ (ژورتیا او پر مختیا) او په ټولنیز ژوند کې دنوي تخنیک او نوې تکنالوژۍ نه کار اخیستل نوې ټولنیزې اواقتصادي اړیکې، دکار نوي ځایونه او نوي کسبونه اومسلکونه او ور سره سم دنووکدرونو دروزنې اړتیا راپیدا کوي. دې نوو پوښتنو ته دسم ځواب ور کولو له پاره دتعلیمي سیستمونو په بهرنې جوړښت (بیلا بیلو پړاوونو) څانګو، مسلکونو، دهغوي په تعلیمي نصابونو او دیدکتیک (دزده کړې او ښوونو متن او میتود) کې اصلاحات وشول او هم کیږي.

د خوشال خان په زمانه(۱۶۱۳- ۱۶۸۹م) کې دې ډول ښونځیو اوتعلیمي نظامونو نه یوازې دخوشال په ټاټوبې بلکې د نړۍ په لویه برخه کې وجود نه درلود. دهغه وخت ښوونیزې او روزنیزې مؤسیسې دزده کوونکو دسن اوسویې له مخې په بیلا بیلو ټولګیو نه وې ویشل شوې او په لوړو پړاوونو کې یې هم ځانګړې اختصاصي او مسلکي څانګې نه در لودې. د نوي تعلیمي نظام نظري طرحه په ارو پا کې دلومړي ځل له پاره چکي عالم جان اموس کامینیوس (۱۶۷۰-۱۵۹۲م) وړاندې کړه چې له مخې یې دنورو اصلا حاتو تر څنګ ښوونځي او تعلیمي مؤسیسې دزده کوونکو دسن او سویې له مخې په تولګیو وویشل شوې، د لومړنیو، منځنیو او لوړو زده کړوتر منځ اړیکې تنظیم او

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ

په دي توګه دزده کړو دبېلا بېلو اوېولو بله مستقلو مؤسيسو په ځای تعليمي نظامونه يا سيستمونه جوړ شول. ور پسي دهمدې طرحي په بنسټ دنړۍ په بېلا لو سيمو او هيوادونو کي نوي ښوونيز او روزنيز سيستمونه را منځ ته شول. زموږ په هيواد کي دلومړي ځل له پاره امير شير علي خان دخپل حکومت په دوره(۱۸۶۸- ۱۸۷۸م) کي دوه دا ډول نوي ښوونځي جوړکړل چي يو يي ملکي او بل يي نظامي و. ددي ښوونځيو جوړول دامير شيرعلي خان دهغه فرهنګي اصلاحاتو يوه برخه وه چي دسيد جمالالدين افغاني په هڅونه او مشوره يي تر سره کولي.[وګورى، مير غلام محمد غبار:افغانستان در مسير تاريخ، جلد اول ودوم، چاپ سوم، سال۱۳۶۶ صفحات ۵۹۲ و۵۹۵]
دخوشال خان دژوند په وخت کي دمغولي امپراتورۍ په اسلامي برخه کي دا د نن ورځي ښوونځي او پوهنځي هم نه وو. دنوري اسلامي نړۍ په شان دلته هم جوماتونه اوديني مدرسي دزده کړي او ښوني اصلي مرکزونه ول. وايي چي شاهانو په دربارونو کي دخپلو اولادونو د ښووني روزني له پاره ښوونکي ګمارل او د دربارنه دباندې هم ځای ځای خصوصي زده کړي او ښووني تر سره کيدې.
دي ليکني ته د تياري په بهير کي په دي پوه شوم چي خوشال خان زده کړي او تعليم ته دخپل پلار شهبازخان له خواهڅول شوی دی. شهباز خان تل په په دي سوچ کي و چي زوی به يي څنګه د پوهي سره اشنا او په علومو سنبال شي. خوشال خان ليکي چي:

د ما پلار په ګور يي نور
شه له اولاده يي غم دور شه

بې سبـــقــه خـــوا ننـــده و
د هـــر حـــسر يــابنــد ه و

ښـــه ســـړی د ده قـــرين و
خوانـنـده يي همـنشين و

د سبــق پـــه قـــد ر پوه و
همـــيشـــه پـــه د انـد وه و

چي که زويه مي دانـا شي
د د انــش ســـره اشـــنا شي

(د خوشال کليات. ۷۷۱-۷۷۰ مخونه)

د خوشال خان دا څرګندوني ښيي چي پلار يي زده کړو ته هڅولی او استاد ته دزده کړو له پاره کښينولی دی، خو دا نه ده مالومه چي ده له استاد نه کتابي زده کړې په څو کلنی کي او چيرته، په خصوصي ډول په خپل کور کي، په مدرسه اوياپه جومات کي پيل اوپه کوم ځای کي يي پای ته ورسولي؟ استاد اويا استادان يي څوک وو؟ ترڅوکلنی پوري يي داستاد اويا استادانو نه زده کړي کولي او څه وخت يي مستقلي څيرني، لوستني او ليکني پيل کړي ؟ ايا دزده کړو له پاره يي نورو ځايو ته هم سفرونه کړي دي؟ دي يو ښتنو ته دځواب ور کولو له پاره دلته او هلته يو څه څرګندوني شوی دي، خو څه نا څه تولي يي په حد س او ګمان ولاړي دي. ما په دي هکله باوري سر چيني ونه ميند لي او که دمسلک دخاوندانو په مرسته مي تر لاسه کړي نو لوموړی به دزړه له کومي مننه تري وکړم او ور پسي به داليکنه له سره تر غور لاندي ونيسم. خوشال خان په « اخلاقنامه »د «حسب حال » تر سرليک لاندي په يوه شعر کي ليکلي دي چي:

چي مي کال زياتي تر لس شه
را پيدا د څه هوس شه

يوه جن وه په مکتب کي
شبچراغه وه په شب کي

پري زما دزړه وه مينه
ګډه مينه مي په وينه

په اخلاص که عاشقي کا
تری به ورکه فاسقي کا

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې ښې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکي په څير و لولـئ

نه مې کشف چاته راز کړ
نه ښکاره مې سوز او ساز کړ

دا ستا د مهر دعا وه
که دعشق د درد عطا وه

که د پلا ر هغه جفا وه
چې يې تل له ما غوغا وه

په ځو ورځې سواد خوان شوم
خوا ننده دهر داستان شوم

(د خوشال خان کليات. ۷۷۱ ـ ۷۷۲ مخونه)

مکتب او مدرسه دواړه عربي ټکي دي چې دښووني اوزده کړې مؤسيسه په ګوته کوي. دخوشال خان د دې شعر نه داې ښکاري چې ګوندي ده په مکتب يا مدرسه کې زده کړه کړې ده او جلې يې هم هلته ليدلې ده او دا هم راښيي چې په هغه وخت کې جونو او هلکانو په ګډ ښوونځي کې زده کړې کولې،خو دا نه ده مالومه چې ټولګي يې هم سره شريک ول او که نه دجونو ټولګي بيل او دهلکانوبيل ول. اودا چې خوشال خټک تر لس کلني وروسته په ځو ورځو کې سواد زده کړی دی ښيي چې په لس کلنۍ کې يې په زده کړو پيل کړی دی.
په جوماتونو او مدرسو کې دزده کړې او ښوونې تعليمي نصاب ټاکونکې برخه د ديني متنونولکه صرف، نحو، فقه، حديث، تفسير، عقايد او نورو څخه جوړه شوې وه ، درسي کتابونه په عربي او پارسي ژبو ول اوپارسي ژبه د مغولودرباري ژبه هم وه، سره له دې هم خوشال خان په ښتو ژبه دومره مسلط شو چې تر اوسه د دې ژبې د نظم او نثر بې سارې سرلښکرګڼل کيږي. له بلې خوا د ده پوهه هم دهغه وخت په تعليمي نصاب اوديني علومو محدوده پاتې نه شوه، بلکې پښتو ژبه يې له يوې خوا دوخت دټولومروجو علوموڅخه ډکه اوله بلې خوا يې دا ژبه په نظم اونثر کې نورو ژبو سره سيالۍ ته وچته کړه. خوشال خان دپراخې او ژورې پوهې خاوند واو په دې پو هيده چې انسان د ډيروزياتو زده کړو وس اواستعداد لرې، خودا وس اواستعداد بايد په کار واچوي. که ظرفيت اواستعداد سره کلک نيت، همت او پرله پسې هلې ځلې اوزحمت ملګري شي، نومراد حاصليږي او سړی موخې ته رسيږي. داسې ښکاري چې خوشال خټک دخپل فعال او خلاق ژوند تجربې راټولې کړي، هغه يې ارزولې او دې نتيجې ته رسيدلی دی چې:

پـه اول وصلت دعشـق په تـوره درومه
دعــاشق سـړي تنــې پـورې سـر نشته

چې غوپه پسې وهې په لاس به درشي
چا وې دا چې په درياب کې ګوهر نشته

(انتخابات خوشال خټک. ۲۶ مخ)

په دې کې شک نشته چې خوشال خټک دعلم او معرفت عاشق و. ده په پوهه کې ډيرې ديني او دنياوي ښيګڼې ليدلې. پوهه دخوشال په نظر دانسان ظاهري جمال نه بلکې دهغه باطني کمال جوړوې، نوځکه يې په دې ګوهر پسې په لويو لويو دربابونو کې هم پرله پسې غوپې وهلې او دپوهې په تر لاسه کولو او خپرولو کې يې ځپلې هلې ځلې دژوند تر پايه پور ې جاري ساتلې.

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له رااليږلو مخکې په ځير و لولـئ